

UDK 811.131.1'366
81'33:811.13
811.131.1'367.622
Izvorni znanstveni članak
Prihvaćeno za tisak 10. 10. 2002.

Ivica Peša
Filozofski fakultet, Zagreb

Morfopragmatika na primjeru talijanskog i hrvatskog jezika

Cilj je ovog rada morfopragmatički prikaz umanjenica i uvećanica u suvremenom talijanskom jeziku i njihova prevodivost na hrvatski jezik. Težište je stavljeno na semantički i pragmlingvistički aspekt pa se, uz temeljna denotativna značenja tvorenica, pokazuje koje druge semantičke vrijednosti one mogu poprimiti, ovisno o određenom kontekstu. Rezultati takve analize odnose se na razinu jezične izvedbe i stoga su važni za praktičnu stranu jezičnog opisa, tj. za proučavanje i usvajanje jezika.

Posebna vrsta tvorbe riječi veoma prisutna u suvremenom talijanskom jeziku je alterativna tvorba. Talijanski jezik ima veoma velik broj alterativnih sufiksa (34)¹. Oni mijenjaju značenje riječi, i to ne u biti, već samo s obzirom na kvantitetu, npr. povećavajući i umanjujući značenje, čime izvedenice, ovisno o surječju, postaju osjećajno obilježene.

U svojem ćemo radu nastojati dati njihov prikaz s policentričnog teorijskog gledišta² (prirodna morfologija). Ta teorija jezični sustav i usko lingvističke

1 Talijanska lingvistica C. Marelli (1996: 17) u vezi s time kaže: »L'italiano è la lingua neolatina più ricca di suffissi alterativi, sia dal punto di vista della loro varietà, sia dal punto di vista della loro frequenza d'uso.«

2 Glavni predstavnik tog lingvističkog pravca je W. U. Dressler (1985). Prema njemu jezik je u prvom redu sredstvo komunikacije u funkciji sudionika u priopćajnom procesu i njihove potrebe za socijalnom interakcijom. Jezik i njegove zakonitosti on pokušava objasniti s pomoću svih čimbenika komunikacije kao što su pošiljalac i primalac poruke, priopćajna situacija i cilj govornih činova. Za razliku od generativne znanstvene paradigme koja jezik promatra neovisno o tim čimbenicima, dakle neovisno o njegovoj upotrebi i funkcijama te ističe samo formalnu stranu jezika, Dressler svoj jezikoslovni model temelji na suvremenoj semiotici C. S. Peircea, na njegovoj tezi o ikoničnosti jezika koja se dugo zapostavljala pod utjecajem Saussureove lingvistike prema kojoj su riječi arbitrarne. Jedan jezični znak je to prirodniji što je ikoničniji. Ikoničnost se u morfologiji očituje na morfotaktičkoj i morfosemantičkoj razini. Morfologija obiluje ikoničnim znakovima, tj. onima koji predstavljaju odnos sličnosti i transparentnosti između označitelja i označenog.

probleme koji se tiču pojedinih modula³: *morfološkog*, *fonološkog* i *sintaktičkog* pokušava objasniti i pragmatičkim čimbenicima povezanim s intencijama govornika koje su, sa svoje strane, određene psihološki i društveno.

Problem određenja značenja u procesu tvorbe alterata može biti, dakle, povezan s varijablama ne samo na razini jezične kompetencije već i na razini jezične uporabe (izvedbe). Naime, neka značenja izražena morfološkim pravilima ne proizvode isključivo denotativne i konotativne modifikacije, već se ta osnovna značenja mogu odnositi na pragmatičke varijable, tj. na značenje u određenoj komunikacijskoj situaciji. Važno je primijetiti da pragmatički aspekt jezične djelatnosti o kojemu mi govorimo podrazumijeva njezinu najužu povezanost sa semantikom te da su one dvije komplementarne discipline.

U pragmatici je, općenito govoreći, riječ o tome kako nam uspijeva da nekim jezičnim iskazom izrazimo svoj stav o nečemu i time utječemo na neku osobu. Pojedinačno govoreći, radi se o tome kako ćemo odrediti neku referencu (o kojim predmetima govorimo), na koji je način neki govorni akt određen rečeničnim modusom i prije svega, o tome kakav je odnos između semantičkog jezičnog znanja i dotičnog znanja o svijetu i o komunikacijskoj situaciji. Riječ je i o važnosti govorne radnje u razgovornoj interakciji, dakle, općenito, o uzajamnom odnosu između jezičnog znanja s jedne i percepcija, koncepcija i društvene interakcije s druge strane. Značajna je i ideja pragmatičke implikature kojom se opisuju zaključci na koje govornik indirektno upućuje, a koji nisu fiksirani u riječima iskaza⁴. Npr.

(1)

A: *Posso portarti il mio cagnolino a pensione per un giorno?*

B: *Il tuo cagnolone vorrai dire!*

3 Tezu o modularnosti zastupaju generativni gramatičari. Ovom se tezom želi reći da je jezik odijeljen od ostalih oblika reprezentacija u mozgu. Teorija modularnosti suprotstavlja se teorijama koje vide razvoj jezika u ovisnosti o općem kognitivnom rastu. Ovim se pristupom mozak prikazuje kao podijeljen na odjeljke, odvojene module, a svaki od njih je odgovoran za razne aspekte mentalnog života. Kognitivni sustavi su, dakle, strukturirani u odvojenim modulima. Ti moduli su vezani za određenu domenu i specijalizirani za određene stimulanse, npr. za sintaksu. Oni su urođeni i predstavljaju neku vrst kognitivnih refleksa. Budući da su takvi sistemi autonomni, tj. informacijski inkapsulirani, taj stav podrazumijeva da govornici posjeduju samo jezično znanje, a po Dressleru to nije dovoljno, preostaje još mnogo toga što treba znati u okviru komunikacijskog znanja. Svaki je isključivo formalni opis jezičnog sustava (sintaktički, morfološki, fonološki) nedostatan i kao takav redukcionistički.

4 Fenomenom implikature bavio se H. P. Grice (*Logic and Conversation*, 1975) koji smatra da je jedan od uvjeta uspješne komunikacije prepoznavanje značenja koje je sadržano u iskazu, ali nije njime eksplicitno izrečeno. Ovdje se moramo služiti svojom intuicijom o tome što sve spada u značenje i koju vrstu namjere možemo smatrati komunikacijskom namjerom; važno je, dakle, prepoznati govornikove ciljeve. Intencionalnost je bitna oznaka svakog komunikacijskog čina. U našem primjeru ublažavanje molbe i želja da se slušatelj nagovori na određenu radnju izraženi su deminutivnim oblikom *cagnolino*, a negodovanje i odbijanje molbe augmentativom *cagnolone*. U primjeru *Sposarla sì, ma adesso mi sembra un po' prestino* odbijanje molbe je, naprotiv, izraženo deminutivom.

Vraćajući se na problem odnosa između semantike i morfologije, možemo predvidjeti prvu razinu opisa značenja pravila tvorbe riječi i jednu drugu razinu koja opisuje pragmatičko značenje tih pravila. To je moguće samo ako se pretpostavi da pragmatička značenja nisu samo interpretativna te da ne mogu biti do kraja opisana iznošenjem semantike određene jezične jedinice.

Za proučavanje tih lingvističkih aspekata devedesetih godina nikla je nova disciplina *morfopragmatika* (Dressler & Merlini Barbaresi: 1989, 1992) koju njezini autori određuju na sljedeći način:

Definiamo la morfopragmatica come l'insieme dei significati/effetti pragmatici generali delle RM (regole morfologiche) cioè i mutamenti pragmatici regolari intercorrenti tra input e output della RM. (...) Quindi uno studio sistematico della morfopragmatica prevede in sostanza che si risponda alle due seguenti domande: quali sono gli usi pragmatici possibili di una RM? Ouale RM può espletare una certa funzione pragmatica? Nel quadro di una teoria dell'azione come metateoria del linguaggio e della gramatica (...) la morfopragmatica si riferisce alle operazioni morfologiche come strumenti delle azioni linguistiche più globali.⁵

Morfopragmatika se razlikuje od morfosemantike koja se bavi denotativnim i konotativnim značenjima morfoloških jedinica koja se ostvaruju između *inputa* i *outputa* nekog morfološkog pravila. Ona se također razlikuje od leksičke semantike koja se bavi značenjima riječi složene unutrašnje strukture i vlastitostima (idiosinkratičnim svojstvima) svakog *outputa* jednog morfološkog pravila. I naposljetku ona se razlikuje od rečenične i tekstualne pragmatike koja utječe na unutrašnja svojstva rečenice, a posebno se tiče obavijesne strukture.

U svojem ćemo radu pokušati prikazati denotativna i konotativna značenja alterata s posebnim osvrtom na morfopragmatičku problematiku na primjeru talijanskog i hrvatskog jezika. Građa za ovaj rad najvećim se dijelom temelji na rječniku talijanskih alterata pod nazivom *La donzellea vien dalla donzella; Dizionario delle forme alterate della lingua italiana* (Claudia Alberti, Nilda Rummy, Giovanna Turrini, Giampiero Zanchi; Zanichelli, 1991).

Talijanski lingvisti alterate obično dijele u dvije skupine: deminutive i augmentative.⁶

Mi ćemo ih podijeliti u četiri: deminutive (umanjenice), augmentative (uvećanice), hipokoristike (odmilnice) i pejorative (pogrdnice).⁷

5 Dressler & Merlini Barbaresi (1989: 233). U prijevodu: *Morfopragmatiku definiramo kao ukupnost značenja/općih pragmatičkih učinaka morfoloških pravila (MP), tj. pravilne pragmatičke promjene koje se zbivaju između inputa i outputa nekog morfološkog pravila.*

6 Vidi Dardano 1978; Dardano & Trifone 1985; Scalise 1994.

7 U tvorbi umanjenica sudjeluje 5 sufiksa: *-ello/-erello, -etto, -icello, -icciolo, -ino*. One su veza uz pojam malen, manji od drugih predmeta iste vrste, kod pridjeva označuju svojstvo u manjoj mjeri, a kod glagola da je označena radnja manjeg stupnja intenzivnosti ili manje važnosti. Što je maleno obično je i drago pa umanjenice izriču osjećaj bliskosti, sklonosti, nježnosti, prisnosti, ukoliko, imaju hipokoristično značenje.

Velik/malen i dobar/loš su semantički primitivi, tj. temeljne semantičke jedinice s pomoću kojih definiramo ostala značenja alterata⁸.

Dakle semantika alterativne morfologije može ostvariti sljedeće vrijednosti:

- (1) umanjenost (*gattino, mačkica*)
- (2) uvećanost (*nasone, nosina*)
- (3) ublažajnost (*attimino, sekundica*)
- (4) pojačajnost (*amicone, junačina*)
- (5) odmilnost (*mammina, paparino, mamica, tatica*)
- (6) pogrdnost (*governicchio, grofenda*)
- (7) autentičnost, pravost (*donna donna*)

Kao što primjeri pokazuju ista se semantička vrijednost može ostvariti na formalnom planu (planu označitelja) s pomoću različitih jezičnih ustrojstava; isto tako jedan jezični oblik može izraziti više značenja, npr. sufiks *-ino* može izraziti deminutivnost, ublažajnost, osjećajnost i pogrdnost⁹.

Dakle ista semantička vrijednost može imati više realizacija na planu jezičnog izraza i obrnuto, jedan te isti jezični izraz može imati više semantičkih interpretacija. Sva ta značenja možemo opisati na dvije razine:

- (1) Deskriptivnoj ili kvantitativnoj (velik/malen)
- (2) Kvalitativnoj (dobar/loš)

Na kvantitativno–kvalitativnoj razini također imamo suprotstavljene polove (+/–). U stvari, sve semantičke vrijednosti na interpretativnoj ljestvici u odnosu na standardno (neutralno) značenje kreću se ili prema pozitivnom ili prema negativnom polu. Na temelju toga napravili smo tablicu:

Uvećanice se tvore s 3 sufiksa: *-accione, -acchione, -one*. One uz uvećajnost označuju i pejorativnost, ali ona uvećanicama nije inherentna, nego ovisi o značenju osnove, tvorbenom tipu i kontekstu.

Odmilnice (*-uccio, -otto, -acchiotto, -olo, -uzzo*) najčešće znače »malen i drag«, a često služe za ublažavanje negativnog značenja riječi, npr. *difettuccio*. Jaki, ozbiljni osjećaji bolje se izražavaju neobilježenim oblikom riječi, npr. *mio amore*, a ne *mio amoruccio*; *mio tesoro*, a ne *mio tesoruccio*.

Pogrdnice (*-accio, -astro, -azzo, -onzolo, -ucolo, -uncolo*) imaju prijezirno, pokudno značenje. *-Ucolo* ima uvijek negativnu vrijednost »malen i mrzak«, *-onzolo* se dodaje imenskim osnovama i nije plodan u suvremenom jeziku, a mi smo zabilježili jedan primjer s televizije s pridjevskom osnovom: *Il buffè stasera è un po' tristonzolo* (Rai Uno, *Vita in diretta*, 8. 4. 2002.).

8 Jedna od najznačajnijih predstavnica modela opisa s pomoću semantičkih primitiva A. Wierzbicka (1989: 324) u vezi s time kaže: »I hypothesize that every human language has some words (or morphemes) corresponding to the fundamental ideas of GOOD and BAD. The existence of such elements seems crucial to human culture and to human society, since they provide a basis on which all morality, all law, and all religion, rest.«

9 Npr. *ragazzino* »malen i mlad«; *presidentino* »malene moći«; *stellina* »malena ugleda«; *maritino* »mlad i drag« itd.

	deskriptivna razina	kvalitativna razina
+	VELIK	DOBAR
-	MALEN ¹⁰	LOŠ

Kao što možemo iščitati iz tablice povezivanje ide u svim smjerovima; ono što je veliko može zadobiti i pozitivne i negativne vrijednosti, a isto tako i ono što je maleno. Uvećanica *professore* smješta se npr. na kvalitativnoj razini na pozitivnom polu (»professore di grande sapere e competenza«) dok *virilone* na interpretativnoj ljestvici poprima negativnu vrijednost *(»persona di grande virilità«¹¹). Umanjenice *goletto* (»gol unico e misero«) i *schiavetto* (»persona sottomessa ai comandi e ai capricci di qlcu. senza protestare«) na toj ljestvici idu prema negativnom polu, dok je *mammina* izgubila semantičku vrijednost na deskriptivnoj razini i ne označuje »malu mamu« nego samo »dragu mamu«. Općenito, kada su sudionici u komunikacijskom procesu povezani osjećajem sklonosti, simpatije, ljubavi, pragmatičko značenje umanjenica poprima i neizravnu deiktičku funkciju.

Za potpuniji opis značenja alterata naša bi tablica morala biti trodimenzionalna; trebala bi prikazati i njihov sociolingvistički aspekt, sociokulturnu determiniranost njihove upotrebe koja se na različitim razinama međusobno razlikuje, tj. ispitati u kojoj mjeri sociokulturne varijable utječu na jezično ponašanje pri upotrebi alterata. Sociolingvistička perspektiva opisa alterata, premda veoma važna, prelazi okvire našega rada i stoga se nećemo njome dalje baviti.

Mogućim kombinacijama četiriju osnovnih značenja alterata dobivamo sljedeću semantičku shemu alterativne morfologije¹²:

- 10 Uz glavno denotativno značenje 'malen', stalno konotativno značenje umanjenica je 'ne-ozbiljan', dakle pragmatička vrijednost je »ne uzimaj previše ozbiljno ili doslovno ono što govorim«.
- 11 Pridjev *virile* od kojeg je tvoren *virilone* ima pozitivno značenje i označuje mušku osobu velike hrabrosti i snage, dok augmentativni oblik znači osobu koja se pravi da ima te osobine, a u stvarnosti ih nema. Tu riječ smo zabilježili s televizije (Rai Due, *Al posto tuo*, 13. 2. 2002.) i doslovni opis značenja koji je izrekla voditeljica programa glasio je: »È un virilone che chiede tutto e non dà niente«.
- 12 Alterativna morfologija na engleskom govornom području naziva se još evaluative / expressive / appreciative / alterative morphology. U talijanskoj lingvistici najrašireniji naziv je *morfologia alterativa / valutativa*.

KVANTITATIVNE VRIJEDNOSTI: VELIK/MALEN

(1) imenske riječi [+živo]

a'. *vremenska dimenzija:*

MALEN: 'mladi (mlado od) X' *fratellino, leoncino, caric, jelenče*

VELIK: 'stari X' *scapolone, konjusina*

a''. *fizička dimenzija*

MALEN: 'mali (fizički) X' *uccellino, curetak*

VELIK: 'veliki (fizički) X' *cagnolone, curetina*

(2) imenske riječi [+neživo]

brojive:

b'. *vremenska dimenzija:*

MALEN: 'kratki X' ili 'približno X' *oretta, passeggiatina, časak*

VELIK: 'dugi/trajni X' **momentone, partitona, sekundina*

b''. *fizičko–prostorna dimenzija*

MALEN: 'malen (fizičko–prostorno) X' *chiesetta, kućica*

VELIK: 'velik (fizičko–prostorno) X' *nuvolone, zidina*

nebrojive:

c'. *količinska dimenzija:*

MALEN: 'mala količina od X' *pioggiolina, prašnica,*

VELIK: 'velika količina od X' *polverone, kišetina*

KVALITATIVNE VRIJEDNOSTI: DOBAR/LOŠ

(1) imenske riječi [+živo]

a'. *stav govornika*

DOBAR: 'dragi X (poštivanje i simpatija)' *zietta, bakica*

LOŠ: 'nevaljao X (prijezir i pogrđnost)' *vecchiaccia, djevojčura*

a''. *osobina referenta*

DOBAR: 'X u velikoj ili najvećoj mjeri (pojačajnost)' *amicone, poštenjačina*

LOŠ: 'X u maloj mjeri (ublažajnost)' *omiciattolo, čovječuljak*

(2) imenske riječi [+neživo]

brojive:

b' *stav govornika*

DOBAR: 'dragi X (cijenjenje i simpatija)' *regalino, haljinica*

LOŠ: 'mrzak X (pogrđnost)' *passioncella, avanturica*

b'' *osobina referenta*

DOBAR: 'pravi X' *burro burro*

LOŠ: 'X u maloj mjeri (ublažajnost)' *negoziuccio, knjižuljak*

nebrojive:

c' *stav govornika*

DOBAR: 'kvalitetan X' (cijenjenje)' *acquerugiola, vince*

LOŠ: 'nekvalitetan X' (pogrđnost)' *acquaccia, vodurina*

c'' *osobina referenta*

DOBAR: 'X u najvećoj mjeri' *diorissimo*

LOŠ: 'X u maloj mjeri' *verdastrò*

Morfološke oblike koji znače DOBAR/LOŠ često nije lako jednoznačno odrediti jer ne postoji sistematska podudarnost između glasovne i sadržajne razine: ista morfološka jedinica može imati različite interpretativne vrijednosti koje najčešće ovise o kontekstu, jezičnom i izvanjezičnom. Tako umanjence često poprimaju odmilna značenja a odmilnice su najčešće i umanjence: *un micino* nije samo *micio piccolo* nego i *grazioso*. Isto se tako i razlike između uvećanica i pogrđnica često preklapaju: *una casona* može označavati *una casa grande*, ali i *una casa grande e squallida* istovremeno. Pejorativni sufiks *-accio* može čak poprimiti pozitivne konotacije u smislu određene simpatije i suosjećanja, npr. u rečenici *Non gli manca un certo ingegnaccio negli affari*. I na kraju deminutivi i hipokoristici mogu poprimiti negativno značenje: *un romanzetto* nije mali roman nego roman male literarne vrijednosti, a *paesuccio* nije malo i drago mjesto nego malo i mrsko mjesto¹³. Postoje tipično pejorativni sufiksi, ali ne i tipično pozitivni¹⁴.

Dosad prikazana značenja pripadaju spoznajnoj i morfosemantičkoj razini. Pragmatičke učinke morfoloških pravila, to jest, pravilne pragmatičke promjene koje se zbivaju između unoska i izlaza nekog morfološkog pravila pokušat ćemo pokazati morfopragmatičkom analizom na primjeru talijanskog i hrvatskog jezika.

Dressler i Merlini Barbaresi smatraju da morfopragmatička istraživanja među ostalim mogu pomoći u određivanju jezične tipologije. Oni tvrde da razlika među jezicima koji privilegiraju morfopragmatiku u odnosu na one koji privilegiraju tekstualna i leksička sredstva imaju tiplošku vrijednost¹⁵.

PRIMJERI¹⁶:

A.

*diminutivum sociale*¹⁷

(1) Che ne diresti di un caff+ett+ino¹⁸?

13 Vidi više u *Dizionario delle forme alterate della lingua italiana* (1991: 204).

14 Rekli smo da je sufiksa koji daju pokudno, prijezirno značenje riječima sedam u talijanskom jeziku. Među njima samo jedan *-ucolo* ima uvijek negativno značenje (»malen i mrzak«) neovisno o surječju i namjeri govornika. Najplodniji pejorativni sufiks u suvremenom talijanskom *-accio* u nekim surječjima može poprimiti pozitivnu vrijednost, npr. u rečenicama s imenicama: *fisicaccio*, *passionaccia*, *fegataccio*. Nadalje sufiks *-iciattolo* koji gotovo uvijek osnovnim riječima daje negativno značenje (*vermicciattolo*, *omicciattolo*) ponekad može imati čak odmilno značenje, npr. *mostriciattolo* (E. T.), a alterat *fiumiciattolo* ima samo deminutivno značenje: »Il *fiumiciattolo* lo si vedeva più da vicino, l'acqua tra le ghiaie di un verde trasparente«, M. Tobino *Il perduto amore* (*Dizionario delle forme alterate della lingua italiana*, 1991: 120).

15 Vidi više Dressler & Merlini Barbaresi (1989: 235–237).

16 Neki su primjeri preuzeti iz Dressler & Merlini Barbaresi (1989), većina iz spontanog govora, iz tiska i s televizije. Primjere smo provjeravali kod talijanskih i hrvatskih izvornih govornika, iako Dressler & Merlini Barbaresi ne pridaju važnost takvom načinu provjere jezičnih podataka te vrste (1989: 240).

17 Klasifikaciju umanjence Dressler & Merlini Barbaresi preuzeli su od W. H. Stavermana (1953). Vidi više Dressler & Merlini Barbaresi (1989: 240).

18 Alterativni sufiksi u talijanskom jeziku su rekurzivni, tj. pravilo koje ih dodaje osnovi može se primjenjivati više puta (*-ett+ino*, *-ol+ino*). U talijanskom je moguće reći npr. *Ma è un fat-*

Što kažeš, da odemo na kavicu?
Che ne diresti di una cen+etta a base di vongole?
Što kažeš o jednoj večer+ici od školjki¹⁹?

Općenito konotativno značenje umanjenica je bliskost, neusiljenost, prisnost, dragost, ugodnost, prijaznost, simpatija²⁰. Mi ćemo s pomoću primjera analizirati koje značenjske varijacije (preinake) mogu poprimiti ovisno o komunikacijskoj situaciji i namjeri govornika. Značenje bliskosti koje priziva deminutivni oblik riječi ujedno je i uvjet neophodan za njegovu upotrebu.

U prvom primjeru konotativno značenje »ugodan« i pozitivna osjećajnost umanjenice upotrijebljena je za pragmatički učinak uvjeravanja da se prihvati želja pošiljatelja poruke. Ugoda, zadovoljstvo i prijaznost vezani za predmet o kojem se govori²¹ (*caffettino*, *cenetta*) prelazi na primatelja i pomaže da ga se nagovori da prihvati pošiljateljevu ponudu.

- (2) Mi faresti un piacer+ino?
Bi li mi napravio jednu uslug+icu?
- (3) Avrei bisogno di una raccomandazion+cella?
Trebao bih jednu malu preporuk+icu?
- (4) Su! Vieni! Facciamo il nostro lavor+etto!
Daj! Dodi! Obavimo taj naš posl+ić!

Poznata je upotreba umanjenica za ublažavanje²² težine, kategoričnosti zahtjeva i zamolbi. Njime se primatelj želi »smekšati«, učiniti popustljivijim u prihvaćanju pošiljateljevih želja. Pragmatički učinak umanjenice tiče se sintaktičke razine čineći kategoričnost i oštrinu zahtjeva manje direktnim i agresivnim čime se smanjuje odgovornost primatelja za moguće odbijanje zahtjeva, a pošiljatelja da se u tom slučaju osjeti povrijeđen ili osramoćen. Ublažavajući učinak deminutiva obično je pojačan u oba jezika i sintaktičkim sredstvima, npr. upotrebom kondicionala (tal. *faresti*, *avrei bisogno*; hr. *bi učinio*, *trebao bih*).

- (5) Penso proprio che dovremo fare un tagli+etto, signora.
Mislim da ćemo morati napraviti *mali* zahvat, gospodo.

taccio, *ma proprio accio*, *accio*. U hrvatskom rekurzivnost nije česta, češća je kod umanjenica sa *-ica*: *poličica*, *gostioničica*, *golubičica* (Babić 1991: 162).

- 19 Sve primjere provjerali smo kod izvornih govornika. Za ovaj primjer studenti (IV. godina) rekli su da hrvatski primjer upotrebom deminutiva dobiva na razini rečenice negativnu konotaciju nepristojne ponude ako se dijalog odvija između osoba različitog spola, dok za odrasle ispitanike taj primjer ne označuje ništa nepristojno ili društveno neprihvatljivo.
- 20 Odnos bliskosti može biti između: (1) pošiljatelja i primatelja poruke, (2) pošiljatelja i ostalih sudionika u komunikacijskom procesu i (3) između pošiljatelja i predmeta o kojem se govori i koji je u središtu jezične radnje (Dressler & Merlini Barbaresi 1989: 241).
- 21 Govornik ne bi koristio deminutiv u slučaju da je izostavljen element ugode da se radi o ozbiljnoj potrebi za tim predmetom, npr. *Preparami un caffè, per favore, sono stanco morto e devo continuare a lavorare*. Isti oblik riječi ovdje bi se koristio i u hrvatskom.
- 22 Za izražavanje tog pojma u talijanskoj lingvistici upotrebljavaju se termini: *mitigare*, *attenuare*, *addolcire*.

- (6) Allora, signora, vogliamo correggere quell'error+ino nella dichiarazione dei redditi?
Onda, gospodo, hoćemo li ispraviti onu grešk+icu (*malu* grešku) u izjavi o dohotku?
- (7) Signora, c'è il suo cont+icino poi da mettere a posto, ma con comodo.
Gospodo, još jedan vaš *račun+čić treba srediti, ali polako.

U gornjim primjerima sudionici u komunikaciji nisu u bliskim, tj. neslužbenim odnosima. Radi se, naprotiv, o veoma formalnim situacijama tipa liječnik – pacijent, bankovni službenik – klijent, državni službenik – građanin itd., a u deminutivnom obliku nije prisutno ni konotacijsko značenje »pozitivan«, »ugodan«, već pošiljatelj poziva slušatelja da izvrši neku neugodnu radnju. Ovdje umanjena služi za ublažavanje neugodnosti, ima učinak uljepšavanja u biti neugodnih radnji. U talijanskom je jeziku njihova upotreba moguća i u takvim veoma formalnim situacijama, dok u hrvatskom to nije uobičajeno.

- (8) A: Mah, guardi, vorrei fare una mini ricerch+ina.
B: Gledajte, htio bih napraviti jedno *malo* istraživanje.

Ovdje pretpostavimo da se mladi kolega znanstvenik obraća starijem koji vodi znanstveni projekt. Upotrebom deminutiva mladi kolega ne umanjuje važnost istraživanja nego njegov ekonomski aspekt. Da je govornik koristio izraz *piccola ricerca*, pragmatički bi učinak minimiziranja mogućih izdataka izostao. U hrvatskom jeziku formalnost situacije blokira upotrebu deminutiva i stoga i u ovom slučaju za postizanje sličnog pragmatičkog učinka potrebna su druga sintaktička i leksička sredstva.

- (9) Mangi come un maial+ino.
Jedeš kao praš+čić.
- (10) Ti trovo un po' fredd+ina stasera.
Večeras si mi *malo* hladna.²³
- (11) Dopo Gardini, un'altra primadonna si ritira. Certo Maggie qualche difett+uccio l'aveva.
Poslije Gardinijeve, još jedna primadona se povlači. Zsigurno, ima neke *male* nedostatke²⁴.

Deminutiv u primjeru (9), (10) i (11) iskorišten je za pragmatički učinak ublažavanja pridajući pozitivnu konotaciju i prigušujući jednu veoma negativnu

23 Po mišljenju izvornih govornika hrvatski bi bilo primjerenije reći: *večeras si mi hladnija nego obično*. Deminutivni oblik *hladnjikav* po nekima ne može stajati uz imenicu sa supkategorizacijom [+živo], dok po drugima može, ali samo u razgovornom jeziku. Ta umanjena u hrvatskom pojačava negativno značenje osnovne riječi *hladan*, a u talijanskom ublažava i zato je najbliži prijevodni ekvivalent *malo hladan* u standardnom jeziku, a *hladnička* u zagorskom dijalektu.

24 Ni u ovom primjeru pragmatički učinak ublažavanja negativnog značenja riječi deminutivnim oblikom nije uobičajen u hrvatskom jeziku u kojem se to može izraziti samo pridjevom *mali*.

sadržanu u osnovnom obliku *maiale* (*prase*) i *fredda* (*hladna*), *difetto* (*nedostatak*)²⁵.

diminutivum modestum

- (12) È durante quel viaggio che ho scritto la mia poesi+ola.
Bilo je to za vrijeme onoga putovanja kada sam napisao svoj pjesm+uljak.
- (13) Ho cominciato a cantare, a cant+icchiare, poi ho fatto un film+ino.
Počeo sam pjevati, pjev+ušiti (pjev+uckati), potom sam nastupio u nekom film+uljku.
- (14) (Student profesoru) Io facevo un ragionamento un po' divers+ino.
(Student profesoru) Ja sam *malo* drugačije mislio.

Deminutivnim oblikom riječi izostaje moguća negativna interpretacija osnovnog oblika riječi kada se radi o riječima koje označuju društveno cijenjena znanja, dosege i uspjehe. Njime pošiljatelj nastoji da mu primatelj poruke ne prida društveno neprihvatljive osobine kao što su samohvala, razmetljivost i umišljenost; on se tim jezičnim sredstvima jednostavno ograđuje od takvih tumačenja kojih bi zasigurno bilo da stalno upotrebljava neutralne oblike riječi. I ovdje je upotreba deminutiva češća u talijanskom jeziku za izražavanje takvog pragmatičkog značenja nego u hrvatskom jeziku.

diminutivum ironicum

- (15) Oh, mi sono preso un bel granchi+etto.
Oh, učinio sam *baš lijepu* grešku.
- (16) E adesso avete i fegat+elli malati?
Eh, sì, fegat+ini malati²⁶.
I sada imate bolesne *jetrice.
Da, bolesne *jetrice²⁷.
- (17) Se poi davvero c'è stato un fatt+er+ello nel nostro paese, sappiamo chi n'è responsabile, la mafia.
Ako je i bilo nekih *nedopuštenih* radnj+ica u našoj zemlji, znamo tko je za njih odgovoran, mafija.
- (18) Perché la sinistra deve essere così piaci+ona?
Zašto se ljevica mora svidjeti po svaku cijenu?

25 Proučavajući jezik televizije, uočili smo da je ova vrst ublažavanja posebno prisutna ne samo kad se radi o imenicama koje po sebi znače nešto negativno nego i onima kojima je negativno značenje nametnuto društvenim vjerovanjima i vrijednostima. Tako se imenica *anno* koja po sebi nema negativno značenje, ali kad označuje dob, posebno osoba ženskog roda, koristi redovito u deminutivnom obliku, npr. *essendo una donna che ha qualche anetto; ormai ho i miei anetti*.

26 Primjer smo čuli u televizijskoj emisiji *Sciù Scià* (Rai Due, 1. 3. 2002). Radi se o razgovoru novinara s otpuštenim radnicima. Umanjenice od *fegato* označuju svinjsku i pileću jetricu, a uz imenicu [+čovjek] poprimaju vrijednost gotovo zlobne ironije i zajedljivosti, puno jače nego u osnovnom obliku *fegato*.

27 U hrvatskom jeziku deminutivni oblik *jetrica* za sintaktičko svojstvo imenice [+čovjek] nema ni približno slični pragmatički učinak i zapravo je negramatičan u toj upotrebi.

Često se u talijanskom ironični učinak može postići i uvećanicama (*virilone, farfallone sbruffone, Italia potentona* itd.).

Pragmatički učinak poruge²⁸, ironije počiva na opreci između pozitivne i odmilne konotacije sadržane u deminutivnom obliku i negativnog stava koji se želi sugerirati. U hrvatskom jeziku taj se učinak postiže najčešće leksičkim sredstvima, posebno pridjevom *lijep* s izrazitim pozitivnim značenjem a kojim ovdje postizemo upravo oprečni smisao od kazanog.

diminutivum puerile

- (19) Adesso la nonna ti mette il cappott+ino, le scarp+ine e poi andiamo a mangiare un gelatino.
Sada će ti baka obući kaput+ić, (obuti) cipel+ice i zatim idemo pojesti sladoled+ić.
Dobbiamo preparare un bel corred+ino per il bambino.
Moramo pripremiti lijepu oprem+icu za dijete.

I u talijanskom i u hrvatskom jeziku ako je jedan ili više sudionika u komunikaciji dijete, upotreba deminutiva je veoma česta.

- (20) Ah, vuoi una nuova macchin+ina, povera cara, non ti piace più quella vecch+ina.
Ah, hočeš novi aut+ić, draga moja, ne sviđa ti se više onaj stari.
Ti ho comprato un regalino.
Kupio sam ti jedan poklon+čić.

Deminutivni oblici u ljubavnom govoru nemaju gotovo nikad denotativno značenje 'malen', *regalino* može biti itekako vrijedan a *macchinina* skupocjena i velikih dimenzija.

Bliskost, pozitivna osjećajnost, nježnost i prisnost prisutna među ljubavnim parovima često se izražava deminutivom u oba jezika. Isto tako, takvom govoru umanjene daju ludički, razigrani prizvuk.

B.

+/- *ženski rod*

- (21) Il primo ministro inglese, signora Thatcher fu invitata a visitare il nostro paese.
Englesku *šeficu* vlade, gospodu Thatcher, pozvali su da posjeti našu zemlju.
- (22) Lucia Cestelli fu per alcuni anni ambasciatore dell'Italia in Francia.
Lucia Cestelli bila je nekoliko godina talijanska *veleposlanica* u Francuskoj.
- (23) Elisabetta Alberti, avvocato matrimonialista non gradisce parlare della sua vita privata

28 Taj učinak u talijanskom jeziku postizemo i drugim morfološkim sredstvima. Jedno od njih je namjerno pogrešna upotreba sufiksa u tvorbi, npr. *Questo posso ripetere con tutta tranquillizza, umjesto ispravnog tranquillità* (Rai Due, *Bulldozer*, 4. 7. 2003).

Elisabetta Alberti, bračna *odvjetnica* ne voli pričati o svom privatnom životu.

- (24) La ministra della Difesa Željka Antunović si è piazzata tra le prime 10 donne più potenti della politica croata.
Ministrice obrane Željka Antunović smjestila se među 10 politički najmoćnijih žena u HR.

Dressler & Merlini Barbaresi smatraju da je postojanje, odnosno nepostojanje ženskog oblika za imenice koje označuju zanimanja, posebno tradicionalno muška zanimanja i dužnost koju je žena počela obavljati tek u naše vrijeme, veoma važno u određivanju jezične tipologije²⁹.

Za mnoge profesije ženski oblik poprima pejorativno značenje: *vigilessa, medichessa, giudicessa, deputatessa, avvocatessa, ingegnera*, i sl. U tim se slučajevima radije upotrebljava muški oblik, a surječe ili vlastito ime koje slijedi otklanja dvojbu o kojem se rodu radi, npr. *Il medico della scuola, dottoressa Cima; Il vigile, Carla Rossi; l'amministratore delegato della ditta, ingener Luisa Rubini*.³⁰

C.
plodnost u tvorbi prigodnica

- (25) Critica i giornali che non contrastano la *dollarizzazione* del mondo.
Kritizira novine koje se ne protive *dolarizaciji* svijeta.
(26) Con Andreotti e i suoi uomini ci parlavo, ma con questi *berluscones* no.³¹

Za istraživanje ostvaraja danih jezičnih mogućnosti važno je analizirati plodnost tvorbe tzv. prigodnica. Tu se plodnost ostvaruje i u kategoriji gdje je ne bismo očekivali. Za ilustraciju ćemo navesti primjer iz Babića (1991: 53): *raspravanj* »mjesec u kojem ima najviše rasprava« i *drpanj* »mjesec u kojem se drpa«. Obično se takve riječi kao što vidimo iz talijanskog i hrvatskog koriste prigodno u publicističkom stilu. Prigodna tvorba je značajna jer proširuje tvorbene granice i povećava kreativnost jezične izvedbe.

D.
pojačajnost

- (27) A: Ma è proprio così stupido?
B: Stupidissimo!

29 Vidi više u Dressler & Merlini Barbaresi (1989: 250).

30 1986. u Italiji je osnovana *Commissione nazionale per la parità donna-uomo* za rješavanje tog pitanja. Komisija je preporučila da se svakako upotrebljavaju ženski oblici a izbjegavaju muški: *l'avvocata, la notaia, la magistrata, la prefetta, l'amministratrice delegata, la consigliera comunale, la colonella* i sl. Talijanski jezik posjeduje morfološke oblike za izražavanje ženskog roda, ali je pitanje društvene prakse kako će i hoće li ući u upotrebu. Hrvatski jezik posjeduje ženske oblike za gotovo sva zanimanja. Zanimljivo je da za tipično muško »zanimanje« kao što je *terrorist, atentator* postoji ženski oblik riječi: *atentatrice suicida* ili *donna kamikaze* (Tg1 6. 7. 2003.), hr. *terroristica, bombašica*. Mi to objašnjavamo učestalošću i aktualnošću te pojave u suvremenom društvu.

31 *Panorama* (24. 10. 2002.)

A: Zar je zaista tako glup?

B: Vrlo glup!

Pojačajna vrijednost sufiksa *-issimo* može zadobiti pragmatički učinak u smislu potpunijeg slaganja i suradnje s iskazom pošiljatelja. U hrvatskom jeziku to se izražava pridjevom *jako, vrlo*³².

(28) Stasera c'è una partit+issima a Milano.

Večeras se igra *velika* utakmica u Milanu.

Kad se *-issimo* pridoda imenskoj osnovi, označuje najviši mogući stupanj onoga što je izraženo osnovom. U konkretnom slučaju značilo bi najvažnija utakmica prvenstva. U hrvatskom koji ne raspolaže takvim sufiksom preostaje pridjev *velik, važan*.

(29) A: Marisa è molto donna:

B: Sì, proprio donna donna.

A: Marisa je *prava* žena.

B: Da, *prava pravcata* žena.

Dressler & Merlini Barbaresi (1992: 53) smatraju da je ovaj oblik gramatikalizacije pojačajnosti predvidiv i stoga bez pragmatičke vrijednosti i zato ih isključuju iz morfopragmatičkih ispitivanja

(30) A: La ragazza di Marco non e proprio bella!?

B: Ma è bellissima!

Ovdje je pragmatički učinak pojačajnog sufiksa razuvjeravanje pošiljatelja.

(31) Giuliano Ferrara, giornalista della destra si autodefinisce un arc+italiano.³³

Giuliano Ferrara, desničarski novinar za sebe kaže da je *pravi* Talijan³⁴.

Ovaj nam primjer služi za još jednu ilustraciju razlike u izricanju pojačajnosti u hrvatskom i talijanskom jeziku. Za pojačanje etnika hrvatski se isključivo služi pridjevom *pravi*, dok talijanski raspolaže s više morfoloških sredstava. Zanimljivo je da u hrvatskom samo etnik koji označuje pripadnost hrvatskom narodu ima augmentativni oblik koji ima značenje 'pravi X': *hrvatina*.

(32) A: Ho sentito che stasera vai a una festa.

(33) B. In verità vado a una fest+ona.³⁵

Večeras idem na *dobru* zabavu.

32 U razgovornom jeziku umjesto navedenih upotrebljavaju se prefiksi *super, mega, ultra* itd.

33 *Panorama* (24. 10. 2002.)

34 U ovom slučaju primjereniji bi bili pridjevi *uvjeren, žestok*.

35 Primjer smo zabilježili prošle godine u Padovi na studijskom putovanju. Razgovor se vodio između dvije studentice od kojih je jedna izrekla navedenu rečenicu i mi smo ju upitali što riječ *festona* točno označuje, a ona je odgovorila da znači zabavu u kojoj sudjeluje mnogo ljudi, gdje se dobro jede i odlično zabavlja.

Pojačajnost³⁶ kao strategija za postizanje određenih pragmatičkih ciljeva većinom ima ulogu razuvjeravanja i potvrđivanja.

ZAKLJUČAK

Klasifikacija i semantički opis alterativnih afiksa po jasnim i jednoznačnim kriterijima nije moguća jer njihova značenja i pragmatičke vrijednosti ovise više od surječja i konkretne komunikacijske situacije. Pragmatika proučava konkretnu, društveno ostvarenu govornu djelatnost, jezik u komunikaciji i socijalnoj interakciji. To je vrlo široka razina i to teoriji (i tvorbenoj i morfopragmatičkoj) zadaje velike teškoće, ali se bez toga tvorba i značenja (tj. funkcija govornikove priopćajne namjere) alterativnih izvedenica ne mogu dobro opisati.

Pragmatička su istraživanja vrlo deskriptivna, a često imaju funkcionalni zahtjev koji nije moguće ispuniti. Valja paziti da ta analiza ne prijede u ispitivanja sociologije interakcije koja zapravo opisuju razne vrste razgovornih situacija. Nas ne zanimaju konverzacijske pojedinosti, već pitanje u kojoj su mjeri značenja jezičnih iskaza određena jezičnom strukturom i leksičkim značenjem, tj. da li je morfopragmatika u stanju opisati kako naša slika svijeta stiže do jezika, naime, kako je kodirana u jeziku.

Morfopragmatička istraživanja mogu pomoći da odredimo što je pravo jezično (dakle prilično apstraktno) značenje, i o kojim čimbenicima ovisi njegovo kontekstualno diferenciranje, ali smatramo da je za egzaktnije formuliranje morfopragmatike na teorijskoj razini potrebno puno više istraživanja nego što je to do sada učinjeno.

Literatura

- Alberti, C., Ruimy, N., Turrini, G., Zanchi, G. 1991. *Dizionario delle forme alterate della lingua italiana*, Zanichelli.
- Austin, J. L. 1962. *How to do things with words*, Oxford University Press
- Babić, S. 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Globus, Zagreb
- Bertuccelli Papi, M. 1993. *Che cos'è la pragmatica*, Strumenti Bompiani, Milano
- Chomsky, N. 1988. *Language and Problems of Knowledge* The Managua Lectures, Cambridge, Mass., The MIT Press; trad. it. *Linguaggio e problemi della conoscenza*, Il Mulino, Bologna, 1991.
- Dressler, W. U. 1985. *Morphology: the Dynamics of Derivation*, Ann Arbor: Karoma
- Dressler, W. U. – Merlini Barbaresi, L. 1989. »Grammaticalizzazione morfopragmatica. Teoria e tipologia con particolare riguardo ai diminutivi nell'italiano, tedesco e inglese«, *Quaderni del dipartimento di linguistica e letterature comparate* n. 5: 233–255.
1992. »Intensificazione e rielaborazione: effetti morfopragmatici« in *Atti del XXIV Congresso della Società di linguistica italiana*, Bulzoni, Roma, 51–61.

36 Odredenje pojačajnosti prema Dressler & Merlini Barbaresi (1992: 51): »Definiamo l'intensificazione come aumento di quantità (molto/più X) o di precisione (assolutamente/veramente/proprio X)«.

- Katamba, F. 1993. *Morphology*, Palgrave Publishers, New York.
- Leech, G. 1983. *Principles of pragmatics*, Longman, London.
- Lepschy, G. C. 1980. *La linguistica del Novecento*, Il Mulino, Bologna.
- Levinson, S. 1983. *Pragmatics*, Cambridge, C. U. P., trad. it *La pragmatica*, Il Mulino, Bologna.
- Marelli, C. 1996. *Le parole dell'italiano*, Zanichelli.
- Wierzbicka, A. 1989. »Semantic primitives: the expanding set«, *Quaderni di semantica*, n. X/2 309–332.
- Wittgenstein, L. 1955. *Tractatus Logico-Philosophicus*; Routledge & Kegan Paul Ltd, London; preveo i pogovor napisao G. Petrović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.

Morfopragmatica con particolare riguardo agli alterati nell'italiano e nel croato

L'obiettivo di questo lavoro è la descrizione degli alterati nell'italiano contemporaneo dal punto di vista della morfopragmatica e la loro traducibilità in croato. Accanto alla descrizione del significato denotativo di base cerchiamo di mettere in evidenza diversi casi particolari in cui i suffissi alterativi esprimono altre distinzioni semantiche per giungere all'analisi pragmatica che riguarda il significato degli alterati in un contesto specifico. I dati provenienti dalla descrizione dei fatti di esecuzione del sistema linguistico possono contribuire all'apprendimento e all'acquisizione del lessico italiano.

Ključne riječi: morfopragmatika, alterati (lingvistika), gramatikalizacija, talijanski jezik

Parole chiave: morfopragmatica, alterati (linguistica), grammaticalizzazione, lingua italiana